

Afgørelser – Reg. nr.: 03093.00

Fredningen vedrører: Tagholm

Domme

Taksationskommissionen

Naturklagenævnet

Overfredningsnævnet   22-02-1965

Fredningsnævnet   11-11-1963

Kendelser

Deklarationer

OVERFREDNINGSNÆVNET>

22/2-1965

U D S K R I F T

a f

OVERFREDNINGSMÆVNETS KENDELSESPROTOKOL.

År 1965, den 22. februar, afsagde Overfredningsnævnet på grundlag af mundtlig og skriftlig votering følgende

k e n d e l s e

i sag nr. 1721/64 vedrørende fredning af et klitparti ved Tagholm på Rømø.

I den af fredningsnævnet for Tønder amtsrådsreds den 11. november 1963 afsagte kendelse hedder det:

"Ved skrivelse af 29. juni 1963 anmodede fredningsplanudvalget for Sønderjylland under henvisning til naturfredningslovens § 38 fredningsnævnet om at optage spørgsmålet om fredning af et ca. 8 ha stort lyngklædt klitparti ved Tagholm på Rømø. Klitpartiet er beliggende øst for landevejen Nørre Tvismark - Havneby ud for Kirkeby plantage.

Det anførtes i skrivelsen blandt andet:

"Den nordligste del af dette smukke og særprægede klitparti trues i øjeblikket af fuldstændig ødelæggelse, idet der herfra sker bortkørsel af sand til Ribe Jernstøberi. Det pågældende område er optaget på den skitse til fredningsplan, der er under udarbejdelse og udvalget er gennem den lokale sognerådsformand, der er medlem af fredningsplanudvalget, bekendt med, at der er et stærkt, lokalt ønske om at bevare klitterne i deres nuværende tilstand.

Klitterne bør derfor gøres til genstand for en fredning,

der hindrer fremtidig bortkørsel af sand, ligesom iøvrigt gravning og enhver anden tænkelig ændring i de bestående terrænformer bør forhindres. Hele klitpartiet bør derudover fredes mod tilplantning, bygninger, skure og boder samt ledningsmaster af enhver art."

I en skrivelsen vedlagt erklæring af 29. maj 1963 fra naturfredningsforeningens repræsentant i fredningsplanudvalget overlærer R. P. Sørensen, Padborg, motiveres fredningsbegæringen således:

"Klitrækken ved Tagholm, umiddelbart øst for vejen fra Kongsmark til Rømø kirke, har som den fremtræder i landskabet nærmest karakter af et indsande, 5 km fra den nuværende vestlige kystlinie og, hvor den ikke er ødelagt ved sandgravning, smukt lyngklædt. Hvis klitterne ikke yderligere ødelægges, og hvis sandgravene pyntes lidt og gror til, vil der ligge et ualmindelig let tilgængeligt arbejdsområde for lejrskoler og andre, der vil lære et særpræget-geologisk, botanisk og zoologisk - stykke natur at kende. Lyngklitterne er i modsætning til så mange andre ikke "smittede" med græsarten bølget bunke, der kvæler lyngen. Der vokser foruden lyng klitrose, engelsk visse, krybende pil, revling og af græsser sandstar med smukke skudkæder og hjælme m.m. I "gryderne" er mosebølle og klokkelyng, skønt der, nu i maj, er tørt alle steder i morrlaget.

Endnu danner disse klitter et hele og er af landskabelig værdi. Men det er nødvendigt, og på høje tid, at standse gravningen i klitterne, ellers vil det hele snart blive så skæmmet, at det ingen tiltrækning udøver. Der kommer jo også altid en del ragelse i en sandgrav".

I anledning af anmodningen holdt nævnet møde den 12. juli 1963 og vedtog at træde i virksomhed til behandling af det rejste fredningsspørgsmål, og at al yderligere sandgravning skulle forbydes

med øjeblikkelig virkning.

Bekendtgørelse herom er indrykket i Statstidende for 16. juli 1963 og Vestkysten for 15. juli 1963, hvorhos beslutningen forkyndtes for lodsejerne og brugerne.

Sagen forelagdes herefter naturfredningsrådet, der under 16. august 1963 har udtalt følgende:

"Det pågældende klitområde grænser mod vest til øens stærkt trafikerede nord-sydgående vej samt til Rømø's største klitplantage. Mod øst er der enge og dyrkede marker ved to meget smukke gamle gårde (Tagholm Gde.). Området udgør det sidste større ubebyggede og ubeplantede naturareal mellem dæmningen og Havneby. Fra klit-toppene haves en smuk udsigt over vadehavet mod fastlandet og ud over Rømø. Medens de store fredede klit- og mosearealer vest for Kirkeby er vanskeligt tilgængelige, er dette areal let tilgængeligt på grund af beliggenheden ved en bilvej.

Der kan ikke herske tvivl om, at arealet, som overlærer R. P. Sørensen fremhæver, er egnet for lejrskoleundervisning. Det indeholder næsten alle karakteristiske plantearter og den sandgravning, som har fundet sted, har endnu ikke forringet arealets værdi i væsentlig grad.

Efter rådets formening er der flere vægtige grunde, der taler for, at en fredning gennemføres:

(1). Bevaring af arealet vil give de tusinder af bilkørende turister et naturindtryk, som de ellers ikke vil få mere, når de færdes på vejen. Dette naturindtryk forstærkes ved, at området mod vest er udyrket og ubebygget plantage. Udsigten fra klittoppene er særdeles smuk.

(2). En fredning vil vise turister, hvordan naturen på Rømø var, før plantagerne blev plantet, og sommerhuse o.a. bebyggelse blev opført.

(3). Naturinteresserede og skoler vil på arealet finde de fleste arter, der er karakteristiske og klit og klithede.

Med hensyn til arealets begrænsning må rådet fremhæve det stærkt ønskelige i, at en del af områdets omgivelser også sikres ved fredning eller i alle tilfælde ved at komme med på den kommende fredningsplan. Det vil være helt forkert, såfremt en villabebyggelse trænger helt frem til klitområdet. Rådet mener således, (1) at der ingen huse bør opføres og ingen plantager anlægges mellem gårdene og klitarealet, (2), at strandvolden nord for gårdene mod Kongsmark bør forblive ubebygget ligesom arealerne på nordsiden af vejen fra bilvejen til Tagholm Gd. (3), at et fladt hedestykke med fugtig klokkelynghede (Kirkeby Matr.Nr.276/98) bør medtages i sin helhed, således at klitterne får et ubebygget areal foran sig og derved fremtræder smukt for sydfra kommende trafikanter. Klokkelyngheden er også af pædagogisk værdi som supplerings til den tørre hede på klitterne.

Såfremt nævnet ikke skønner at ville udvide selve frednings sagen med de omtalte områder, beder rådet, om nævnet vil gøre Fredningsplanudvalget for Sønderjylland bekendt med rådets synspunkter.

Fredningen af klitarealet bør omfatte forbud mod sandgravning, beplantning, bebyggelse, herunder isboder o.l. samt skæmmende master, teltslagning samt anbringelse af campingvogne. Fjernelse af selvsåede nåletræer må kunne foranstalles, såfremt disse truer med at ødelægge det nuværende naturbillede.

Forsåvidt angår den af Fredningsplanudvalget rejste sag skal rådet under henvisning til Naturfredningslovens § 12, stk. 1, udtale, at man må anse dens fremme for at være af væsentlig betydning i naturvidenskabelig og undervisningsmæssig henseende."

I anledning af naturfredningsrådets erklæring foretog nævnet den 18. september 1963 sammen med landinspektør H. P. Jørgensen fra fredningsplanudvalget en besigtigelse af arealet. Det oplystes herved, at de af naturfredningsrådet omtalte udvidelser er optaget på den fredningsplan, der er under udarbejdelse for det østlige Rømø.

Nævnet traf i tilslutning til besigtigelsen beslutning om "at indkalde til fredningsmøde vedrørende det i nævnets beslutning af 12. 7. 1963 omhandlede areal, idet spørgsmålet om fredningsgrænsen på klokkelyngarealet art.nr.115 Kirkeby og øst for klitpartiet på art.nr. 4 og 5 Kirkeby ikke gav anledning til at yderligere lods- ejere inddroges under fredningssagen, og at grænsespørgsmålene derfor kunne behandles på mødet. Derimod fandt nævnet efter det foreliggende ikke grundlag for at træde i virksomhed vedrørende de andre lods- ejere tilhørende længere mod øst og nord og syd beliggende arealer."

Nævnet har herefter behandlet fredningssagen på et møde den 10. oktober 1963, til hvilket møde lodsejerne, pantaverne, brugerne samt øvrige interesserede har været indkaldt efter reglerne i lovens § 10.

Nævnet finder efter det oplyste, at området med klitpartiet, en bræmme øst herfor samt den nævnte klokkelynghe på grund af dets skønhed, beliggenhed mellem strandene og Kirkeby plantage og umiddelbart ved landevejen, hvorfra der er smuk udsigt til arealet, og ejendommelighed har væsentlig betydning for almenheden, og

at det af geologiske, naturvidenskabelige og undervisningsmæssige hensyn er af væsentlig interesse, og at det derfor bør fredes.

Grænsen for fredningsområdet er af nævnet - med bistand af amtslandinspektøren i Tønder - afsat i marken, og området er herefter udskilt som særlige artikelnumre i matriklen.

Fredningsområdet omfatter herefter følgende arealer:

art. nr. 721 Kongsmark ejerlav, Rømø sogn, stort 2.4523 ha tilhørende fru Cecilie Andrea Petersen,

art. nr. 722 Kongsmark ejerlav, Rømø sogn, stort 4.9368 ha tilhørende fru Anna Constance Nørgaard,

art. nr. 865 Kirkeby ejerlav, Rømø sogn, stort 2.0079 ha. tilhørende frk. Inger Marie Præst,

art. nr. 864 og 866 Kirkeby ejerlav, Rømø sogn, af areal henholdsvis 0.2218 ha og 0.1644 ha. tilhørende landmand Charles Lorensen Hansen.

Arealet fredes således, at det bevares i sin nuværende tilstand som udyrket klit og hede.

Det skal være forbudt på det fredede areal at foretage sandgravning eller nogen anden foranstaltning, hvorved terrænformer ændres.

Arealet må ikke dyrkes, beplantes eller bebygges. Ejheller må der på arealet opstilles isboder o.l. eller master. Det skal endvidere være forbudt at benytte arealet til teltslagning eller anbringelse af campingvogne.

Selvsåede nåletræer kan fjernes og kan af nævnet forlanges fjernet af lodsejerne.

Fagbotanikere samt skoler skal have adgang til arealet efter anmeldelse til vedkommende lodsejere.

De ved sandgravningen opståede beskadigelser af klitterne reableres ved klitvæsenets foranstaltning. Udgifterne herved afholdes af statskassen jfr. lovens § 32, stk. 4.

Vedrørende erstatningsspørgsmålet bemærkes foreløbig, at området delvis ligger indenfor 100 m fra landevejen, og at der ikke er bebygget langs landevejen, samt at arealet er beliggende i yderzone.

I den nordligste del af arealet - nu art.nr. 721 Kongsmark - er der, indtil fredningssagen rejstes, gravet sand af vognmand Peder Warming, Saltgade, Ribe, i henhold til derom indgået tinglyst kontrakt af 20/3 1961. I det øvrige areal - bortset fra klokkelyngarealet - har der tidligere været gravet sand, og det må antages, at lodsejerne ville have haft mulighed for at genoptage sandgravningen.

Vognmand Peder Warming har krævet en erstatning på 15.680,18 kr., idet han har opgjort, at han i året 1962 har opgravet 2.359.160 kg sand, der er solgt til Ribe Jernstøberi for 13,50 kr. pr. ton eller ialt 31.848,66 kr., og at hans samlede udgifter ved fremskaffelsen af sandet udgør 11 kr. pr. ton - heri 2 kr. pr. ton til grundejeren. Det påståede beløb er efter de anførte tal hans fortjeneste i tiden fra 13. juli 1963 indtil sandgravningsrettens udløb den 1. marts 1966.

Vognmand Warming har for nævnet oplyst, at han efter fredningssagen har købt sand andetsteds på Rømø for 3 kr. pr. m³, men han har ikke fået nogen fast kontrakt og må herudover afholde udgift til anlæg af kørevej.

Nævnet finder efter det foreliggende - herunder oplysningen om, at der må betales 1 kr. mere pr. m³ sand, at kunne fastsætte den vognmand Warming tilkommende erstatning til 6.000 kr.

Fru Cecilie Andrea Petersen har påstået sig tilkendt en

passende erstatning under hensyn til, at hun fremtidig mister indtægten ved salg af sand - i 1962 ca. 2.500 kr.

Nævnet finder, at denne erstatning efter omstændighederne kan fastsættes til 10.000 kr.

Fru Anna Nørgaard, frk. Inger Marie Præst og landmand Charles Lorensen Hansen har påstået sig tilkendt passende erstatninger. Disse findes efter størrelsen af arealerne og de på arealerne værende til sandgravning muligt egnede klitter passende at kunne bestemmes til henholdsvis 10.000 kr., 4.000 kr. og 2.000 kr.

De fornævnte erstatningsbeløb udredes med renter 5 % årlig fra den 12. juli 1963 indtil betaling sker.

Erstatningerne udbetales de nævnte, idet der ikke af panthavere eller andre interesserede er nedlagt påstand om andel af erstatningen.

Erstatningerne udredes overensstemmende med lovens § 17, stk. 1, med 3/4 af statskassen og 1/4 af Tønder amtsfond og de i amtsrådskredsen beliggende købstadkommuner efter folketal i henhold til den senest offentliggjorte folketælling.

Kendelsen vil med fortrinsret være at tinglyse med påtaleret for fredningsnævnet for Tønder amtsrådskreds.

Nærværende kendelse skal i medfør af lovens § 19, stk. 3, forelægges overfredningsnævnet. Uanset dette må enhver, der for sit vedkommende er utilfreds med den truffne afgørelse, indanke sagen for overfredningsnævnet inden 4 uger fra kendelsens forkyndelse."

Kendelsen er forelagt for Overfredningsnævnet i medfør af naturfredningslovens § 19, stk. 3, hvorhos den er påanket af fru Cecilie Andrea Petersen, fru Anna Constance Nørgaard og frk. Inger

Marie Præst, for fru Petersens vedkommende med påstand om, at det tilkendte erstatningsbeløb forhøjes, for fru Nørgaards vedkommende med påstand om ændring i fredningens indhold og for frk. Præst's vedkommende med påstand principalt om fredningens ophævelse, subsidiært om forhøjet erstatning og mere subsidiært om begrænsning i fredningens omfang.

Overfredningsnævnet har den 1. juli 1964 besigtiget de pågældende arealer og forhandlet med de ankende samt andre i sagen interesserede, herunder repræsentanter for fredningsplanudvalget, amtsrådet, Rømø sogneråd, Danmarks Naturfredningsforening, naturfredningsrådet og klitdirektoratet, samt vognmand Warming.

Overfredningsnævnet har vedtaget at stadfæste kendelsen med den ændring, at bestemmelsen om skoler i studieøjemed har adgang til det fredede udgår, således at det pågældende vilkår affattes således: "Fagbotanikere skal have adgang til arealerne efter forudgående anmeldelse til vedkommende lodsejer".

Overfredningsnævnet har videre overfor de ankende tilkendegivet, at man ikke kunne tilbyde nogen forhøjelse af de ved nævnets kendelse fastsatte erstatningsbeløb. Alle de tre ankende lodsejere har herefter overfor Overfredningsnævnet erklæret sig indforstået med fredningen på de ændrede vilkår og til de tilbudte erstatningsbeløb.

Et kort, nr. Tø 102, udvisende grænserne for det fredede område, der udgør ca. 10 ha, er vedhæftet nærværende kendelse.

T h i b e s t e m m e s :

Den af fredningsnævnet for Tønder amtsrådsreds den 11. november 1963 afsagte kendelse vedrørende fredning af et klitparti ved Tagholm på Rømø stadfæstes med ovenstående ændring.

Følgende erstatninger vil være at udrede:

1. Vognmand Peder Warming, Saltgade, Ribe	6.000 kr.
2. Fru Cecilie Andrea Petersen, Tagholm, Rømø	10.000 "
3. Fru Anna Constance Nørgård, Tagholmgård, Rømø ..	10.000 "
4. Frk. Inger Marie Præst, Kirkeby, Rømø	4.000 "
5. Landmand Charles Lorensen Hansen, Tagholm, Rømø	2.000 "
	<hr/>
	32.000 kr.

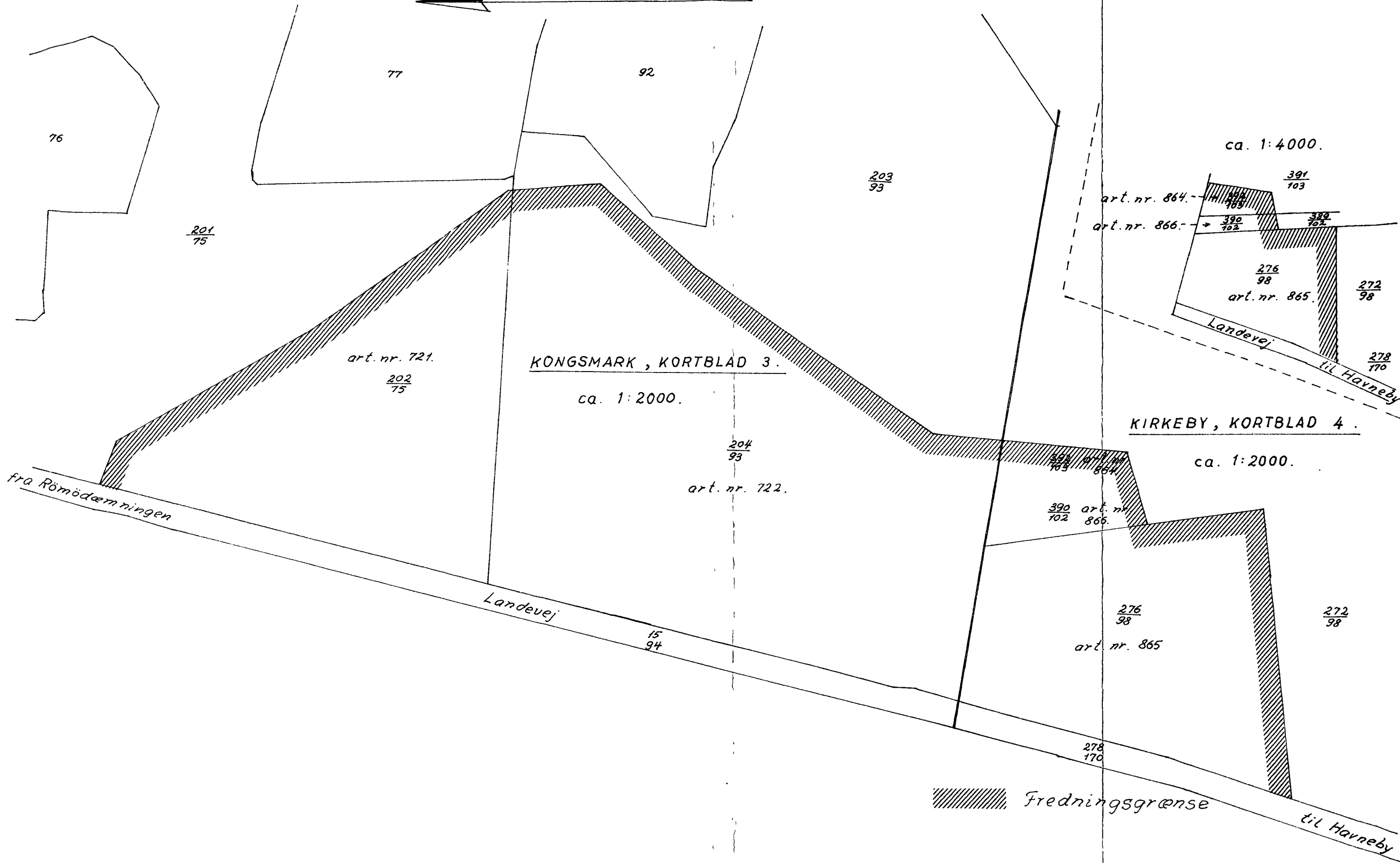
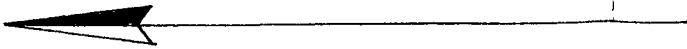
hvilke beløb vil være at udrede med renter 5 % årlig fra den 12. juli 1963 til den 30. september 1964 og med 6 % årlig fra den 1. oktober 1964, til betaling sker.

Erstatningerne vil være at udrede med $\frac{3}{4}$ af statskassen og $\frac{1}{4}$ af Tønder amtsfond og de i amtsråds kredsen beliggende købstad-kommuner efter folketal i henhold til den senest offentliggjorte folketælling.

Udskriftens rigtighed bekræftes.

J. Garde

Naturfredningskonsulentens kontor København d. 15-2-65
By: Kongsmark, Kirkeby
Sogn: Rønbø
Plan nr. TØ 102

FREDNINGSNÆVNET>

CITERET I OFN K AF
22/2 1965

K e n d e l s e

o m

fredning af klitparti ved Tagholm på Rømø

afsagt den 11. november 1963 af naturfredningsnævnet for Tønder amt.

- - - -

Ved skrivelse af 29. juni 1963 anmodede fredningsplanudvalget for Sønderjylland under henvisning til naturfredningslovens § 38 fredningsnævnet om at optage spørgsmålet om fredning af et ca. 8 ha stort lyngklædt klitparti ved Tagholm på Rømø. Klitpartiet er beliggende øst for landevejen Nørre Tvismark - Havneby ud for Kirkeby plantage.

Det anførtes i skrivelsen blandt andet:

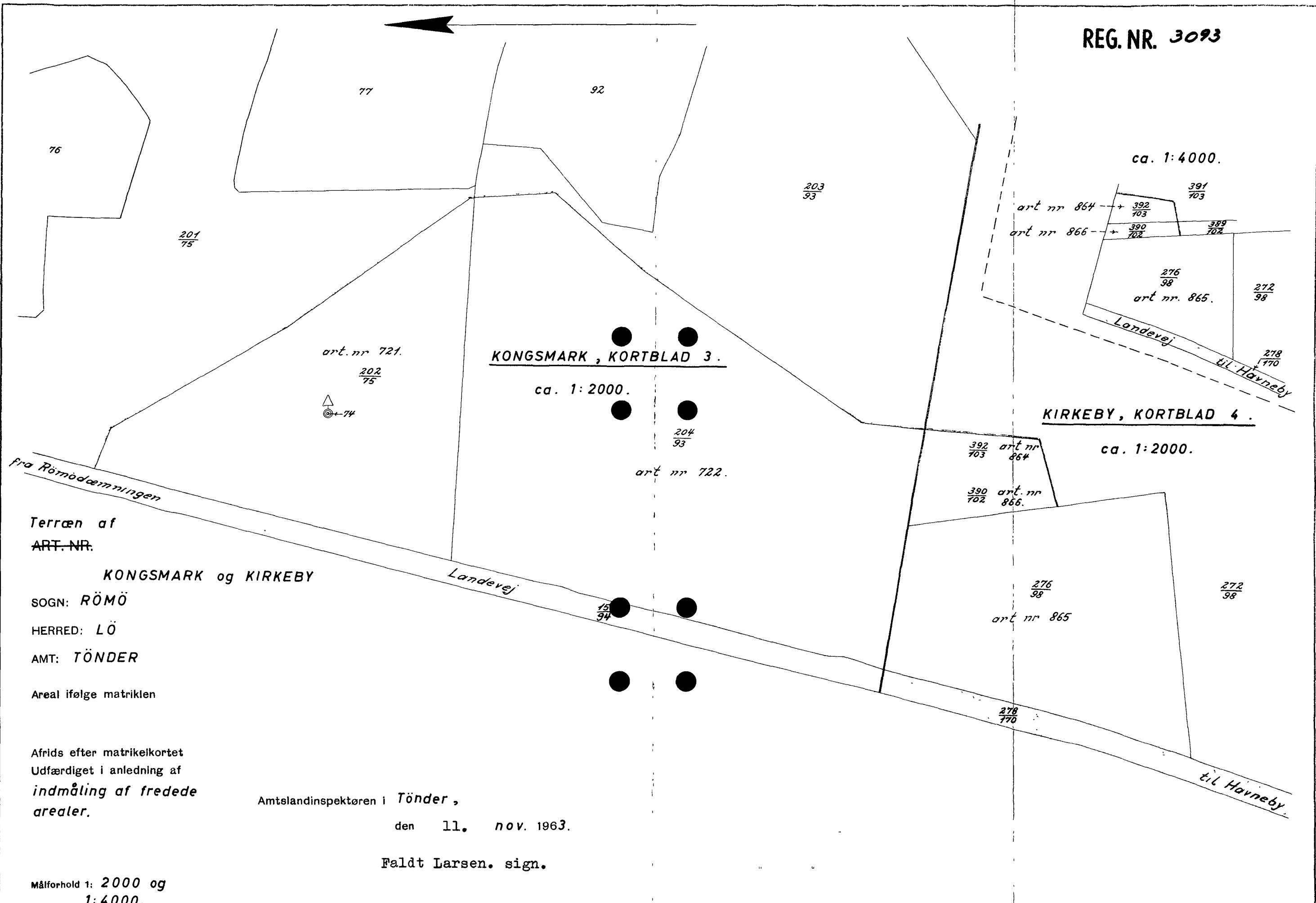
"Den nordligste del af dette smukke og særprægede klitparti trues i øjeblikket af fuldstændig ødelæggelse, idet der herfra sker bortkørsel af sand til Ribe Jernstøberi. Det pågældende område er optaget på den skitse til fredningsplan, der er under udarbejdelse og udvalget er gennem den lokale sognerådsformand, der er medlem af fredningsplanudvalget, bekendt med, at der er et stærkt, lokalt ønske om at bevare klitterne i deres nuværende tilstand.

Klitterne bør derfor gøres til genstand for en fredning, der hindrer fremtidig bortkørsel af sand, ligesom iøvrigt gravning og enhver anden tænkelig ændring i de bestående terrænformer bør forhindres. Hele klitpartiet bør derudover fredes mod tilplantning, bygninger, skure og boder samt ledningsmaster af enhver art."

I en skrivelsen vedlagt erklæring af 29. maj 1963 fra naturfredningsforeningens repræsentant i fredningsplanudvalget overlærer P. P. Sørensen, Padborg, motiveres fredningsbegæringen således:

"Klitrækken ved Tagholm, umiddelbart øst for vejen fra Kongsmark til Rømø kirke, har som den fremtræder i landskabet nærmest karakter af et indsande, 5 km fra den nuværende vestlige kystlinie

REG. NR. 3093

KONGSMARK, KORTBLAD 3.

KIRKEBY, KORTBLAD 4.

fra Römödemningen

Terræn af
ART. NR.

KONGSMARK og KIRKEBY

SOGN: RÖMÖ

HERRED: LÖ

AMT: TÖNDER

Areal ifølge matriklen

Afrids efter matrikelkortet
Udfærdiget i anledning af
indmåling af fredede
arealer.

Amtslandinspektøren i Tönder,
den 11. nov. 1963.

Faldt Larsen. sign.

Målförhold 1: 2000 og
1: 4000.